

Чзб. 2
336

Тошматов Шұҳрат Амонаович

КИЧИК ТАДБИРКОРЛИК СУБЪЕКТЛАРИНИ
СОЛИҚҚА ТОРТИШ АСОСЛАРИ

52
336

т. 60

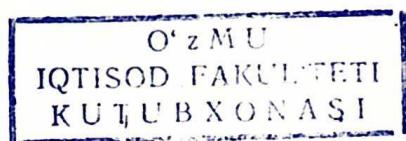
ИФБ-1033
2021

2 кг

ТОШМАТОВ ШУҲРАТ АМОНОВИЧ

**КИЧИК ТАДБИРКОРЛИК
СУБЪЕКТЛАРИНИ СОЛИҚҚА
ТОРТИШ АСОСЛАРИ**

336-221 (5541)

Тошкент – 2012

65.9(5Ў)09
T71

Ш.А. Тошматов. Кичик тадбиркорлик субъектларини соликка тортиш асослари. Монография.. – Т.: «Молия», 2012. -160 б.

ББК 65.9(5Ў)09
УДК: 334.722(072)

Бозор иқтисодиётси шароитида давлатнинг тадбиркорлик субъектлари билан бўладидан иқтисодий муносабатлари соликлар орқали амалга оширилади. Давлат соликлардан иқтисодиётни тартибга солисида соликлардан мухим молиявий унсур сифатида фойдаланиб, устувор иқтисодий фаолият билан шуғулланувчи тадбиркорлик субъектларини разбатлантиради. Ҳозирда мамлакатимизда иқтисодий истоҳотларининг устувор йўналиши кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни қўйлаб-кувватлаш ва ривожлантиришини разбатлартиришидан иборат. Демак Республикаимиз солик тизими олдида кичик тадбиркорликнинг иқтисодиётдаги узунини оширишини қўйлаб-кувватлаши ва кичик бизнес субъектлари иқтисодий фаолиятини соликлар боситасида разбатлантириши вазифаси турибди. Мазкур монография Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маъкамаси ҳузуридаги Фан ва технologияларни ривожлантириши ва муобифлаштириши Кўмитасининг илмий-техник дастурлари доирасида бажарилётган 2-010-«Солик сиёсанини эртиштасишириши асосида Ўзбекистон иқтисодиётидаги кичик тадбиркорликнинг узунини ошириши» мавзусидаги илмий-тадқиқот лойиҳаси натижасалари бўйича чон этилган. Монографияда кичик тадбиркорлик субъектларини соликча тартишида учраётган муаммолар тадқиқ этилган ҳамда муаммоларни бартараф этиши бўйича илмий тақиғ ва амалий тавсиялар ишлаб чиқишга багишланган. Ундан соликлар бўйича илмий тадқиқот ишларини амалга ошириши ва чукурлаштиришида, қонун ва ўзрарномалар ишлаб чиқишида, иқтисодий йўналишидаги олий ўқув юртларида соликлар бўйича фанларни ўқиттишида фойдаланиши мумкин.

Муаллиф мазкур монографиядаги камчиликлар хусусида китобхонлар томонидан билдириладиган фикрларга умид боғлаган ҳолда, олдиндан миннадорчилек изҳор этиди.

Ушибу монография Ўзбекистон Республикаси Банк-молия академиясининг Илмий кенгашини маҷлисида муҳокама қилинган ва нашрга тавсия этилган.

Тақризчилар:

Э.Ф.Гадоев, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган иқтисодчи, доцент – Ўзбекистон Республикаси Давлат солик кўмитаси раисининг ўринбосари, Солик академияси ректори.

А. Усанов, иқтисод фанлари номзоди, доцент – БМА «Соликлар ва соликка тортиш» кафедраси мудири.

№2423-7223

ISBN 978-9943-302-59-4

© Ўзбекистон Республикаси
Банк-молия академияси,
«Молия» нашриёти, 2012 й.

Кириш

Мамлакатимизда қабул қилинган Инқирозга қарши чоралар дастурини амалга оширишда республикани ижтимоий-иктисодий ривожлантиришнинг асосий устувор вазифалардан бири этиб кичик тадбиркорлик субъектлари томонидан ишлаб чикарилаётган маҳсулотларнинг ялпи ички маҳсулотдаги улушини ошириш вазифаси етакчи ўринга қўйилган. Бу ҳақда Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримов тўхталиб, – “нисбатан баркарор ва бозор конъюнктураси ўзгаришларига тез мослашувчан, янги иш ўринлари яратиш имконини берадиган кичик бизнесни жадал ривожлантириш масаласини ҳал этиш бизнинг - шароитимизда ҳамон муҳим аҳамиятга молик масала бўлиб қолмоқда. ....Хукумат, жойлардаги давлат ҳокимияти органлари кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик ривожини уларга кредит ажратишни сезиларли даражада кенгайтириш, уларнинг фаолиятига давлат органлари томонидан ноқонуний аралашув ва турли тўсиқлар қўйиш ҳолатларига йўл қўйилмаслик ҳисобидан қўллаб-кувватлаш бўйича чора-тадбирларни кучайтириши шарт¹” лигига тўхталиб, “Мамлакатимизда 2011 йилни “Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик йили”, деб эълон қилиниши - барчамизнинг зиммамизга қандай улкан масъулият юклashi, бу борада тайёрланаётган умумдавлат Дастурини ҳаётга татбиқ этиш биздан қанча куч ва маблағларни сафарбар этишини талаб қилиши ҳақида бугун гапириб ўтиришнинг, ўйлайманки, зарурати бўлмаса керак²” деб таъкидладилар.

Кичик тадбиркорлик субъектларини солиқлар воситасида рагбатлантириш орқали уларнинг иқтисодий фаолиятини ривожлантириш муҳим аҳамият касб этади. Бир неча йиллардан бўён республикамизда кичик тадбиркорлик субъектларини солиққа тортишни такомиллаштириш ва ялпи ички маҳсулотдаги кичик бизнеснинг улушини ошириш масаласига Хукуматнинг иқтисодий соҳадаги устувор вазифаларидан бири сифатида алоҳида эътибор қаратилмоқда. Бу ислоҳотлардан кутилаётган

¹ Каримов И.А. Асосий вазифамиз — ватанимиз тараққиёти ва ҳалқимиз фарновонлигини янада юксалтиришдир. Тошкент: “Ўзбекистон”, 2010. – 64 б.

² Каримов И.А. “Барча режа ва дастурларимиз ватанимиз тараққиётини юксалтириш, ҳалқимиз фарновонлигини оширишга хизмат қиласди”.-Т.: «Ўзбекистон», 2011 йил, 38-б.

асосий мақсад мамлакатимизда кичик тадбиркорликни ривожлантиришни таъминлашда соликларнинг рағбатлантирувчи функциясидан самаралироқ файдаланишдир.

Бозор муносабатлари шароитида хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятини эркинлаштириш ва тадбиркорликни ривожлантириш учун уларнинг солиқقا тортиш механизмини такомиллаштириш иқтисодий тараққиёт барқарорлигини белгиловчи қулай ҳамда иқтисодий жиҳатдан самарали усул ҳисобланиб, ҳозирда мамлакатимиздаги иқтисодий ислоҳотларнинг устувор йўналишларидан бирини ташкил этади. Мамлакатимизда қабул қилинган Инқирозга қарши чоралар дастурида ҳам тадбиркорлик фаолиятини солиқлар воситасида рағбатлантиришга кенг эътибор қаратилган бўлиб, унда “ушбу чора-тадбирлар солиқ ва кредит имтиёзлари билан бир қаторда, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш учун қулай бизнес муҳитини яратиш мақсадида институционал ислоҳотларни янада чукурлаштиришни ҳам ўз ичига олади. ..... Бу борада энг асосий вазифа вазиятга тадбиркор нуқтаи назаридан қарааш, яъни унга ўз ишини ривожлантириш учун нима тўсқинлик қилаётганини ва давлат томонидан қандай ёрдам кераклигини аниқлаш лозим»³лиги келтирилган.

Кичик тадбиркорлик субъектлари фаолиятини ривожлантиришнинг асосий бўғинларидан бири бу молия механизмнинг таркибий қисми бўлган солиқ механизми ҳисобланади. Чунки айнан солиқقا тортиш механизми кичик тадбиркорлик субъектлари иқтисодий фаолиятини шаклланиши ва ривожланишида ўзига хос ўринни эгаллайди. Ҳар бир мамлакатнинг ривожланиш тарихида унинг олиб борган солиқ сиёсати алоҳида аҳамият касб этиб, давлат ўзининг қўлидаги энг асосий ричагларидан бири бўлган солиқлар орқали шу мамлакатда кечеётган макроиқтисодий ўсишга ижобий таъсир этишни энг муҳим вазифа деб қарайди, макроиқтисодий ўсишни таъминлаш кичик тадбиркорлик субъектларини ривожлантириш билан чамбарчас боғлиқдир. Солиқлар молия-кредит тизимида ва ҳатто ижтимоий тизимда ҳаракатлантирувчи куч ҳисобланади. Бу

³ Каримов И.А.Жаҳон молиявий иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишининг йўлларни ва чоралари. –Тошкент.: “Ўзбекистон”. НМИУ, 2009-47-б

тизимда солиқ тұловчилар давлатнинг фуқароларга нисбатан ижтимоий вазифалари ва функцияларини адо этиши учун солиқ мажбуриятларини бажарадилар. Демак, солиқ муносабатлари - давлат билан солиқ тұловчилар ўртасида вужудға келадиган молиявий муносабатлардир.

Шу нүктай назардан кичик тадбиркорлик субъектларини солиққа тортиш механизмидаги мавжуд муаммолар ечимины топниш ва улар фаолиятини солиқлар воситасида рағбатлантириш бўйича илмий таклиф ва амалий тавсиялар ишлаб чиқиш муҳим ва айни вақтда тадқиқ этилиши зарур бўлган долзарб илмий муаммодир. Шунингдек тадқиқот лойиҳасини кўзда тутилаётган даврда бажарилиши долзарб ва муҳим заруриятлигини мамлакатимиз Президенти томонидан мазкур йўналишнинг иқтисодий ривожланишнинг муҳим устувор йўналишларидан бири деб эътироф этилиши далилий исбот этиб турибди.

I-БОБ. МАМЛАКАТИМИЗ ИҚТИСОДИЁТИДА КИЧИК БИЗНЕСНИНГ ЎРНИ ВА УНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ҲАМДА СОЛИҚҖА ТОРТИШНИНГ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ

1.1. Кичик тадбиркорлик субъектларининг республика ва худудлар иқтисодиётини ривожланишидаги аҳамияти

Собиқ Иттифокнинг узок тарихи давомида олиб борилган сиёсатнинг асосий жиҳати иқтисодиётни йириклиштириш билан характерлидир. Иқтисодий назарияда илмий асосланганки, бу маълум бир чегарагача кенг масштабда самара бериши мумкин. Турли ишлаб чиқариш тузилмаларининг бирлашиши, яъни йириклиши иқтисодий фаолият самарадорлигини кескин пасайтириб юборади. Бу тизим ижтимоий, иқтисодий ва технологик ўзгаришларга тез мослашиш қобилиятига эга эмас. Ва натижаси Собиқ Иттифоқ даврида ушбу ҳолат самарадорликни кескин пасайшига олиб келди. Кичик бизнес субъектлари соғлом иқтисодиётнинг муҳим элементи ҳисобланади ва у бир қатор ҳаётий зарур вазифаларни бажаради. Кичик бизнес вакиллари янги шароитга тез мослашади ва АҚШ, Фарбий Европа мамлакатларидағи сингари эркин бозор иқтисодиётига, Япония ёки жанубий-шаркй Осиё давлатлари ва «учинчи дунё» мамлакатларидағи каби анъанавий иқтисодиётга катта самара бериб келмоқда.

Жаҳон тажрибаси шундан далолат беради, хўжалик фаолиятида кичик бизнес субъектлари нечоғлик кўп эркинликка эга бўлсалар, бозорда рақобат мухити шунчалик тез ривожланади. Аммо давлат бозор иқтисодиётига ўтиш даврида рақобатли мухитнинг юзага келишига фаол ёрдам бериши керак, бозордаги рақобатни ҳимоя килувчи антимонопол сиёсат ёргизиши керак.

Кичик тадбиркорлик фойдаланилмаётган материаллар ва меҳнат ресурсларини ишлаб чиқаришга жалб қиласи, янги иш жойларини қўшимча яратишга имконият беради ҳамда бозорга тез мосланувчан бўлади. Шунингдек кичик бизнес аҳолининг бандлиги ва даромадини ошириш учун шароит яратиб беради; ижтимоий қатламлар ўртасида юзага келиши мумкин бўлган зиддиятларни юмшатиш орқали алоҳида ижтимоий иқлимини

юзага келтиради; рақобатнинг ривожланишига, бинобарин, ракобатли товар нархларининг шаклланишига ҳам ижобий таъсир кўрсатади. Бундан истеъмолчилар ва умуман жамият бирдай ютади; соглиқни сақлаш ва таълим тизими томонидан кўрсатиладиган хизматларнинг кенгайишига замин яратади.

Мамлакатимизда мустақилликнинг дастлабки давларидан бошлаб кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантиришга хукумат даражасида кенг эътибор бериб келинмоқда, Бу ҳакда Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримов тўхталиб, – “Биз ҳаммамиз кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик иқтисодиётнинг тез ўзгариб турадиган бозор талабларига жавоб беришини таъминлайдиган замонавий тузилмаларини шакллантиришда, янги иш ўринларини ташкил қилишда ва аҳоли даромадларини оширишда қанчалик ўта муҳим роль ўйнашини, албатта, чуқур англаймиз. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик соҳасининг мамлакатимизни модернизация қилиш ва янгилашнинг ишончли таянчи бўлган мулкдорлар синфини, яъни ўрта синфни шакллантиришдаги улкан аҳамиятини ҳеч нарса билан киёслаб бўлмайди.

Иқтисодиётнинг ушбу соҳаси юртимизда қандай катта суръатлар билан ривожланиб бораётганини юқорида қайд этиб ўтдик. Бу ўринда 2011 йилда мазкур соҳанинг ялпи ички маҳсулотдаги улушини 54 фоизга етказиш кўзда тутилаётганини айтишнинг ўзи кифоя, деб ўйлайман. Шу билан бирга, эришган муваффақиятларимизни дунёдаги тараққий топган мамлакатлар тажрибаси билан таққослаган ҳолда танқидий баҳолар эканмиз, шуни тан олишимиз керакки, Ўзбекистонда ҳали бу йўналишда қилиниши лозим бўлган ишлар жуда кўп⁴ лигини алохида таъкидлаб ўтдилар.

Давлатимиз раҳбари томонидан республикамизда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантиришнинг асосий йўналишлари сифатида қуйидагилар белгиланган:

Биринчидан, мамлакатимизнинг барча минтақаларида бизнесни ривожлантириш учун янада куляй ишчан муҳит яратиш, тадбиркорлик, кичик ва хусусий бизнесга янада кенг эркинлик

⁴ Каримов И.А. “Барча режа ва дастурларимиз ватанимиз тараққиётини юксалтириш, ҳалқимиз фаравонлигини оширишга хизмат қиласди”.-Т.: «Ўзбекистон», 2011 йил, 39-б.

бериш, бюрократик тўсиқ ва ғовларни бартараф этиш бўйича - зарур чора-тадбирларни амалга ошириш лозим.

Шу муносабат билан тадбиркорлик фаолияти муҳитининг қандай ҳолатда экани, бунинг учун зарур шарт-шароитларни яратиш ва бу фаолиятнинг амалдаги ривожланиш суръатлари барча даражадаги ҳокимлар фаолиятини баҳолашнинг асосий - мезонига айланиши даркор.

Бош прокуратурага кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларининг молиявий хўжалик фаолиятига ҳар қандай ноқонуний аралашуви иқтисодий ислоҳотларни чуқурлаштириш бўйича давлат сиёсатига қарши қаратилган ҳаракат сифатида кўриб чиқиши ва хукуқбузарларга нисбатан қонунчиликка мувофиқ жавобгарлик нормаларини кўллаш вазифаси - топширилади.

Иккинчидан, Вазирлар Маҳкамасига кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари фаолиятини тартибга соладиган қонун хужжатларини танқидий таҳлил қилиш вазифаси топширилади.

Эскирган, сунъий равишда ўйлаб чиқарилган ва кўпинча ҳеч кимга кераги бўлмаган чеклов ва таъқиқларни бартараф этиш, давлат ва назорат органларининг кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларининг молия-хўжалик фаолиятига аралашуви янада кескин камайтириш даркор.

Учинчидан, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни кредитлар, хом ашё ресурслари, шунингдек, давлат харидлари тизимидан фойдаланиш имкониятларини кенгайтириш зарур.

2011 йилда Молия вазирлиги ва Иқтисодиёт вазирлигига маҳсус квоталар ажратиш орқали кичик бизнеснинг давлат харидлари тизимидан фойдаланишини кенгайтириш борасида алоҳида механизмни ишлаб чиқиши ва амалда кўллаш, кичик бизнес корхоналари томонидан ишлаб чиқарилаётган маҳсулотларни харид қилиш, кўрсатилаётган иш ва хизматларга доир давлат буюртмаларини жойлаштириш бўйича очик электрон тизимни босқичма-босқич жорий этиш вазифаси топширилади.

Марказий банк тижорат банклари билан биргаликда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларига кредитлар ажратиш, биринчи навбатда, инвестиция мақсадлари учун узок муддатли кредитлар ажратиш механизmlарини янада

такомиллаштириш ва уларнинг ҳажмини ошириш, бошлигич капитални шакллантириш, микрокредитлар бериш кўламини кенгайтириш борасидаги ишларни давом эттириши лозим. 2011 йилда тижорат банклари томонидан иқтисодиётнинг ушбу секторига ажратиладиган кредитлар ҳажмини камида 1,3 баробар кўпайтириш даркор.

Ўзбекистон банклар ассоциацияси тижорат банклари билан ҳамкорликда инвестиция лойиҳалари бўйича лойиҳа хужжатлари тайёрлашни молиялаштириш жамгармасини ташкил килиши зарур. Бу эса кичик бизнес субъектларининг бизнес режаларини тайёрлаш сарф-харажатларини камайтириш, уларнинг сифатини ошириш ва кредитлар бериш муддатларини кисқартириш имконини яратади.

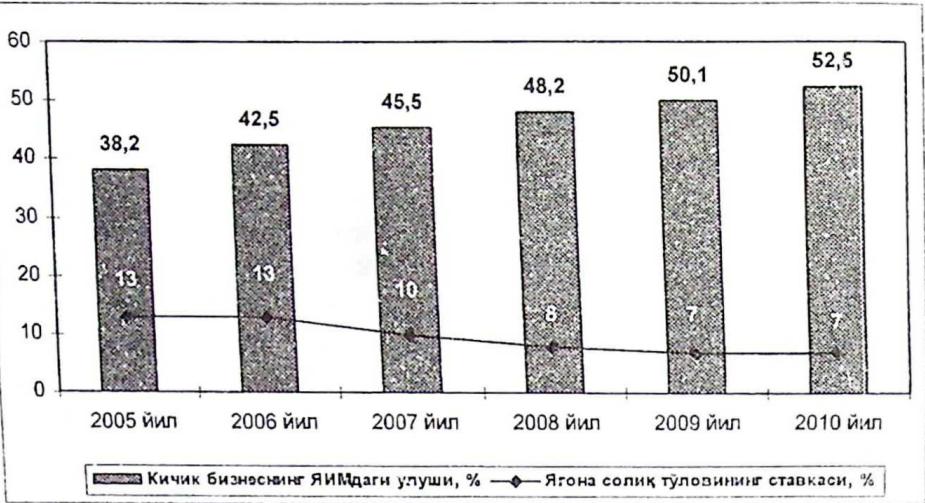
Тўртичидан, биз кичик бизнеснинг экспорт салоҳиятини ривожлантириш учун зарур ташкилий, хукукий, молиявий механизм ва шароитларни туғдириб беришимиз керак.

Кичик корхоналар учун ташки савдо операцияларини расмийлаштиришдаги ортиқча ички процедураларни бартараф этиш, кичик бизнес соҳаси маҳсулотларини экспорт қилиш борасида кў shimcha преференциялар бериш зарур⁵.

Республикамизда охирги йилларда амалга оширилаётган ислоҳотлар натижаси ўлароқ кичик бизнеснинг ялпи ички маҳсулотдаги улуши йилдан йилга ошиб бормоқда. Бунда бир неча омиллар билан бирга энг муҳим омил хисобланган кичик тадбиркорлик субъектлари томонидан тўладиган ягона солик тўлови ставкаларининг пасайтирилиши ижобий таъсир этмоқда.

Маълумотлардан кўриниб турибдики, республикамизда кичик бизнеснинг ялпи ички маҳсулотдаги улуши охирги олти йилда 14,3 фоизли пунктга ошган. Ушбу кўрсаткич 2005 йилда 38,2 фоизни ташкил этган бўлса, 2010 йилга келиб 52,5 фоизни ташкил этган, 2011 йилда эса 54,0 фоизни ташкил этиши кўзда тутилмоқда. Бу албаттга хукуматимиз томонидан кичик бизнесни ривожлантиришни қўллаб-куватлаш борасида амалга ошираётган иқтисодий ислоҳотларнинг самарасини ифода этади. Мазкур йилларда кичик бизнес субъектлари томонидан тўланадиган ягона солик тўлови ставкаси пасайтирилиб, кичик

⁵ Шу ерда 42 бет.

1-расм. 2005-2010 йилларда кичик бизнеснинг ЯИМдаги улуси ва ягона солик тўловининг ўзгариш динамикаси⁶.

тадбиркорликни соликқа тортишда ҳам кўплаб имтиёзлар жорий этилди. Тадбиркорларнинг ўз ишини ташкил этиш билан боғлиқ сарф-харажатлари сезиларли даражада камайди. Масалан, архитектура-режалаштириш топширик тўпламларини олиш қиймати 4 баробар, лойиха-смета ҳужжатларини экспертизадан ўtkазиш 2,5 баробар, кадастр ҳужжатларини расмийлаштириш қиймати эса 2 баробарга пасайтирилди⁷. Шунингдек 2011 йилни "Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик йили" деб номланиши муносабати билан қабул килинган Давлат дастурига мувофиқ тадбиркорлик фаолиятини кенг ривожлантириш учун янада қуладай бизнес-муҳитни яратиш бўйича комплекс чора-тадбирлар қабул қилинди. Жумладан кичик тадбиркорлик субъектларини давлат рўйхатидан ўtkазиш ва уларни муҳандислик-коммуникация тармоқларига улаш тартиби сезиларли даражада соддалаштирилди, ҳамда бу

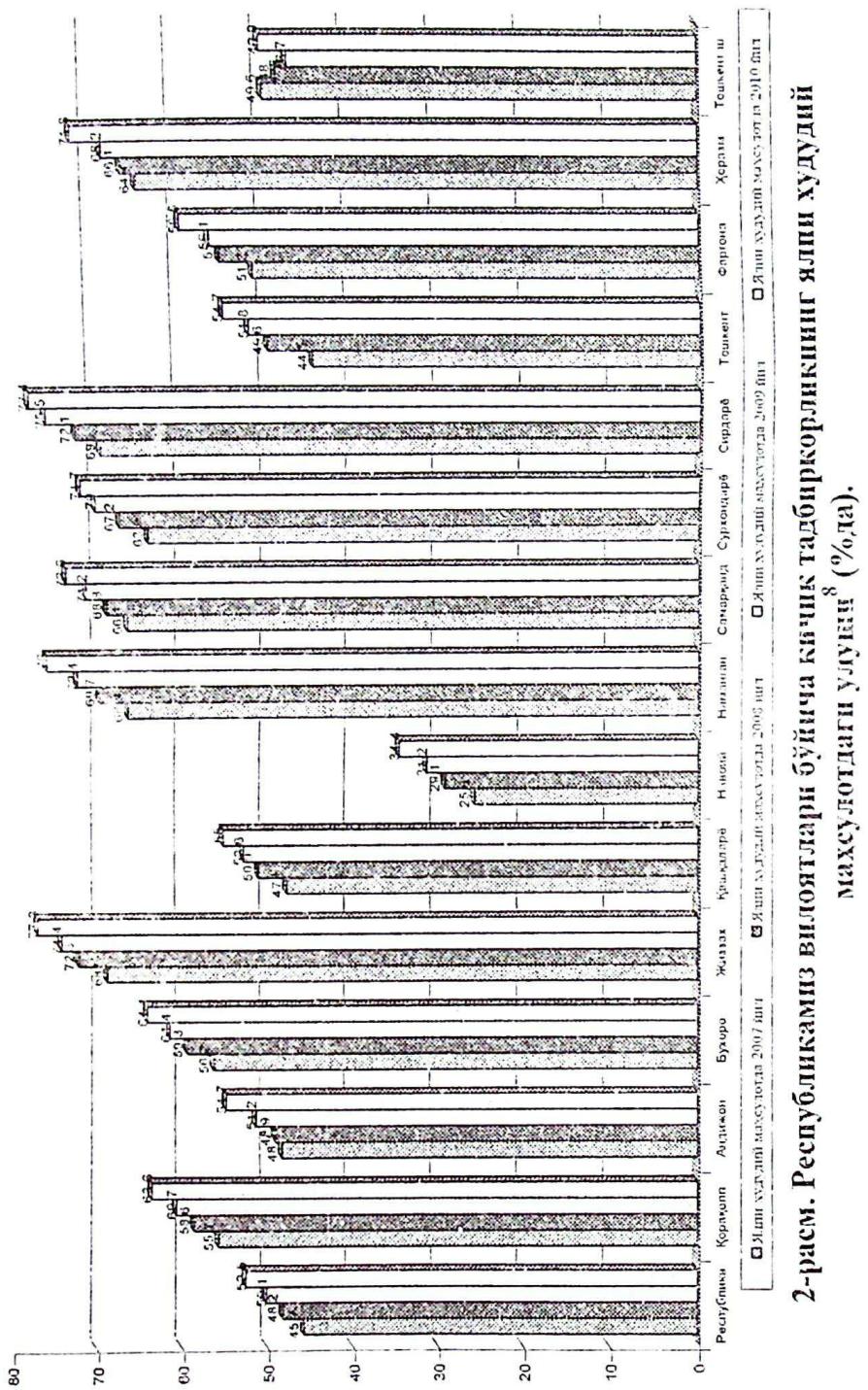
⁶ Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси маълумотлари асосида тайёрланган.

⁷ Каримов И.А. Асосий вазифамиз — ватанимиз тараққиёти ва ҳалқимиз фаронлигини янада юксалтиришдир. Тошкент: "Ўзбекистон", 2010. – 42 б.

жараён янада очиқлик касб этди. Рўйхатга олиш учун давлат божи ставкаси икки баробарга қисқартирилди. Ишчиларнинг йиллик ўртача сони 100 кишигача кўпайтирилган кичик корхоналар шуғулланиши мумкин бўлган фаолият турлари рўйхати сезиларни даражада кенгайтирилди. Кичик бизнес субъектларини давлат харидлари жараёнига кенг миқёсда жалб қилиш механизми ишлаб чиқилди ва жорий этилди.

Давлат ва назорат идораларининг кичик тадбиркорлик субъектлари молиявий-хўжалик фаолиятига аралашувини кескин камайтириш ҳамда уларнинг иқтисодий эркинлиги ва хукуқларини сезиларли равишда кенгайтириш бўйича чоралар қабул қилинди. Янги ташкил қилинган кичик корхоналар ва микрофирмаларни режали солиқ текширувларидан озод этиш муддати икки йилдан уч йилга узайтирилди. Солиқ ва бошқа мажбурий тўловларни ўз вақтида тўлаётган, шунингдек ишлаб чиқаришнинг барқарор ўсиш суръатлари ва рентабеллигини таъминлаётган кичик тадбиркорлик субъектларида уч йил давомида солиқ текширувларини ўтказиш тақиқланди.

Кичик бизнес субъектларини, айниқса, уларнинг юқори технологик ускуналар харид қилиши учун тижорат банклари томонидан имтиёзли кредитлаш механизми такомиллаштирилди. 2011 йилнинг 1 октябридан бошлаб солиқлар, божхона божлари ва йифимлари, шунингдек бошқа мажбурий тўловларни тўлаш муддатларини бузганлик учун пеня миқдори кечикирилган ҳар бир кун учун пеняни ҳисоблаш тартиби сақланган ҳолда, амалдаги миқдорига нисбатан учдан бир қисмга камайтирилди, кичик бизнес субъектларига текширувлар натижалари бўйича қўшимча ҳисобланган солиқ ва бошка мажбурий тўловларни, шунингдек молиявий санкцияларни олти ой мобайнида teng улушларда тўлаш хукуки берилди, 2011 йил 1 сентябрдан кичик бизнес субъектларидан тижорат банкларида миллий валютада ҳисоб рақами очганлик учун тўлов ундиришни бекор қилинди, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларига банк муассасаларига энг кам иш ҳақининг йигирма баробари миқдоригача бўлган нақд пул тушумини мустақил топшириш хукуки берилди ва микрофирмалар ва кичик корхоналар ўзи ишлаб чиқарган товар (иш, хизмат)ларни экспорт қилишдан

2-расм. Республикаиз вилоятлари бүйнсін кішік табибирклиниң ялғын худудий махсұлжолдатын үлкенін⁸ (%-да).

⁸ „Үйбекистон штеджеті“ 2010 йыл Ташкент-2011. Ахборот-тапаниннан бөлгеленген 36 бет

тушадиган валюта тушумининг 50 фоизини мажбурий сотишдан озод этилди⁹.

Мамлакатимиз минтақалари бўйича кичик тадбиркорликни ривожланиш даражаси бир хил эмас, 2007-2010 йиллар давомида факат Тошкент шаҳри бўйича ялпи худудий маҳсулотдаги кичик бизнеснинг улуши пасайган бўлса, қолган худудлар бўйича бу кўрсаткич ўсиш тенденциясига эга бўлган. Юқоридаги маълумотлардан кўриниб турибдики, вилоятлар бўйича ялпи худудий маҳсулотдаги (ЯХМ) кичик тадбиркорлик улушкининг охирги уч йилдаги энг юқори ўсиш суръати Тошкент вилоятига тўғри келади, яъни 2007 йилдаги 44,5 фоиздан 2010 йилда 54,7 фоизга етиб 10,2 фоизли пунктга ошган. Умуман республика худудлари бўйича олганда ЯХМдаги кичик тадбиркорликнинг улуши Сирдарё ва Жиззах вилоятларида юқори кўрсаткични ташкил этган, 2010 йилда мос равиша Сирдарё вилоятида 77,4 фоизни ташкил этган бўлса, Жиззах вилоятида эса 77,3 фоизга тенг бўлган. Мазкур кўрсаткичлар бўйича кейинги ўринларда Наманган, Самарқанд ва Сурхондарё вилоятлари туради. 2010 йил якуни билан республика бўйича ЯИМнинг кичик тадбиркорлик улуши (52,5 фоиз) даражасидан паст кўрсаткич Тошкент шаҳри (49,9 фоиз) ва Навоий вилоятида (34,4 фоиз) кузатилган. Бу кўрсаткич асосий ҳал қилувчи кўрсаткич бўлса-да, лекин худудда кичик тадбиркорлик ривожланиш даражасини тўлиқ акс эттириб беролмайди, ундан ташқари фаолият юритаётган субъектлар сони, иқтисодиётда бандларнинг умумий сонидан кичик бизнесда банд бўлганлар сони, аҳоли жон бошига ишлаб чиқарилган маҳсулот ҳажмига кўра, маҳсулот экспорти ва импортидаги улушкига кўра аниқланадиган бир қанча кўрсаткичларга қараб кичик тадбиркорликнинг худудда ривожланиш даражасига баҳо берилади.

Мамлакатимизда вилоятлар (минтақалар) доирасида тадбиркорликнинг ривожланиш даражаси кичик тадбиркорлик ривожини асосий кўрсаткичлари асосида ҳисобланади. Бунда асосий кўрсаткичлар сифатида ялпи минтақавий маҳсулотдаги кичик тадбиркорликнинг салмоғи, иқтисодиётда бандлар

⁹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 24.08.2011 йилдаги “Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни янада ривожлантириш учун кулагай ишбилиармонлик мухитини шакилантиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 4354-сонли Фармони.

сонидаги кичик бизнесда банд бўлганлар улуши, вилоят бўйича аҳоли жон бошига ишлаб чиқарилган маҳсулот ҳажми каби кўрсаткичлар асос қилиб олинади. Охирги йилларда кичик тадбиркорликнинг ривожланиш даражаси бўйича Самарқанд вилояти республикамизда биринчи погонани эгаллаб турибди. Иккинчи ўринни эгаллаб турган Қашқадарё вилоятида охирги йилларда нисбатан кескин ўзгаришлар юз берганлигини кўришимиз мумкин, шунингдек Тошкент шаҳри учинчи погонани эгаллаган. Бу эса мазкур худудларда кичик тадбиркорлик ривожига катта эътибор берилаётганлигини англатади.

I-жадвал

Худудларда кичик тадбиркорликнинг ривожланиш рейтингиги¹⁰

Худудлар	ЯИМ, ЯХМ даги улуши				Иқтисодиётда бандларнинг умумий сонилан бандлар улушига кўра				Аҳоли жон бошига ишлаб чиқарилган маҳсулот ҳажмига кўра*			
	2007 йил	2008 йил	2009 йил	2010 йил	2007 йил	2008 йил	2009 йил	2010 йил	2007 йил	2008 йил	2009 йил	2010 йил
Қорқалпогистон Республикаси	8	8	8	8	12	12	12	12	13	13	14	8
Андижон	11	12	12	11	1	1	1	2	6	6	6	13
Бухоро	7	7	7	7	8	8	8	8	8	8	5	9
Жиззах	2	1	2	2	3	3	6	5	12	12	9	3
Қашқадарё	12	10	10	10	9	10	9	10	5	3	3	7
Навоий	14	14	14	14	14	14	14	14	11	11	2	14
Наманган	4	3	3	3	6	7	5	3	7	7	12	5
Самарқанд	3	4	4	4	2	2	2	1	3	4	7	2
Сурхондарё	6	5	5	6	10	9	10	9	10	9	13	11
Сирдарё	1	2	1	1	4	4	3	6	14	14	8	4
Тошкент	13	11	11	12	11	11	11	11	2	2	4	10
Фарғона	9	9	9	9	5	5	4	7	4	5	11	12
Хоразм	5	6	6	5	7	6	7	4	9	10	10	6
Тошкент ш.	10	13	13	13	13	13	13	13	1	1	1	1

Иқтисодиётда бандларнинг умумий сонига нисбатан кичик тадбиркорликда бандларнинг улушига кўра биринчи погона Андижон вилоятига тегишли бўлса, аҳоли жон бошига ишлаб

¹⁰ “Ўзбекистон иқтисодиёти.” 2010 йил. Тошкент-2011. Ахборот-тахлилий бюллетенъ. 36 бет.

* 2010 йилда саноат ишлаб чиқариши ҳажмидаги кичик тадбиркорлик саломогига кўра олинган.

чиқарилган маҳсулот ҳажмига кўра Тошкент шаҳри биринчи ўринни эгаллаб турибди.

2-жадвал

Худудларда кичик тадбиркорликнинг ривожланиш кўрсаткичлари¹¹

Худудлар	Фаслият юритаётган субъектлар сони			Иктисолиётда бандарларнинг умумий сонидаги бандарлар узушига кўра			Салоҳт маҳсулотлари ишлаб чиқарипши хизмида			Экспорт ҳажмида		
	2008 йил	2009 йил	2010 йил	2008 йил	2009 йил	2010 йил	2008 йил	2009 йил	2010 йил	2008 йил	2009 йил	2010 йил
Республика бўйича	135561	152246	201730*	73,1	74,2	74,3	13,9	16,9	19,6	12,3	14,6	13,6
Коракал-пойтиён Республикаси	6064	7135	8662	69,9	70,4	71,2	19,3	18,0	23,0	11,4	8	12,5
Андижон	12134	14270	17855	80,3	81,1	81,2	4,5	7,7	8,4	1,9	4,2	6,4
Буҳоро	9087	9776	11979	75,0	76,3	76,3	13,1	14,5	17,9	7,8	6,5	7,6
Жиззах	4953	5057	5870	76,8	77,7	78,0	30,8	37,4	34,8	28,8	13,3	44,7
Кашқадарё	9962	12099	39942	73,3	74,4	74,9	18,7	24,0	24,8	26,6	21,7	9,0
Навоий	4530	5253	5629	55,3	56,1	55,9	2,1	2,7	3,4	7,6	6,5	9,5
Наманган	8030	9904	10967	77,1	78,0	78,4	23,3	29,4	33,9	52,8	69,2	86,7
Самарқанд	10288	10626	11296	77,8	81,1	81,2	29,2	29,8	38,6	40,4	68,1	61,9
Сурхондарё	9569	8946	8834	73,8	74,2	76,0	16,8	16,7	16,4	16,4	10,2	19,5
Сирдарё	3841	4811	5527	76,2	79,1	77,8	29,1	31,4	34,2	5,3	10,4	30,3
Тошкент	10374	12293	16297	71,8	73,8	73,0	13,7	18,2	17,3	12,8	20,1	17,0
Фарғона	11144	12069	16867	76,6	78,1	77,5	7,6	8,9	12,5	17,7	19,8	18,3
Хоразм	6324	8174	8707	76,5	77,4	78,0	23,6	26,4	30,0	11,3	7,6	9,3
Тошкент ш.	29151	31883	33298	56,5	57,1	56,6	31,0	34,6	39,0	16,8	19,8	13,9

Маълумотлардан кўриниб турибдики, республикада келтирилган барча кўрсаткичлар ўсиш тенденциясига эга. Республика бўйича фермер хўжаликларини ҳисобга олмагандан микрофирма ва кичик корхоналар сони охирги уч йилда (2008-2010 йилларда) 66169 та кўпайган. Маълумки ҳукуматимиз томонидан қабул қилинган қарорга асосан фермер хўжаликларига эгалигидаги ер майдонларини оптималлаштирилгандан кейин республикада фермер хўжаликлари сони кескин камайди. Ушбу йилларда кичик бизнес субъектлари сонининг энг юқори даражада ўсиши Қашқадарё вилоятида кузатилган ва 2010 йилда

¹¹ „Ўзбекистон иктисолиёти.“ 2010 йил. Тошкент-2011. Ахборот-таҳлилий бюллетеңь. 36 бет.